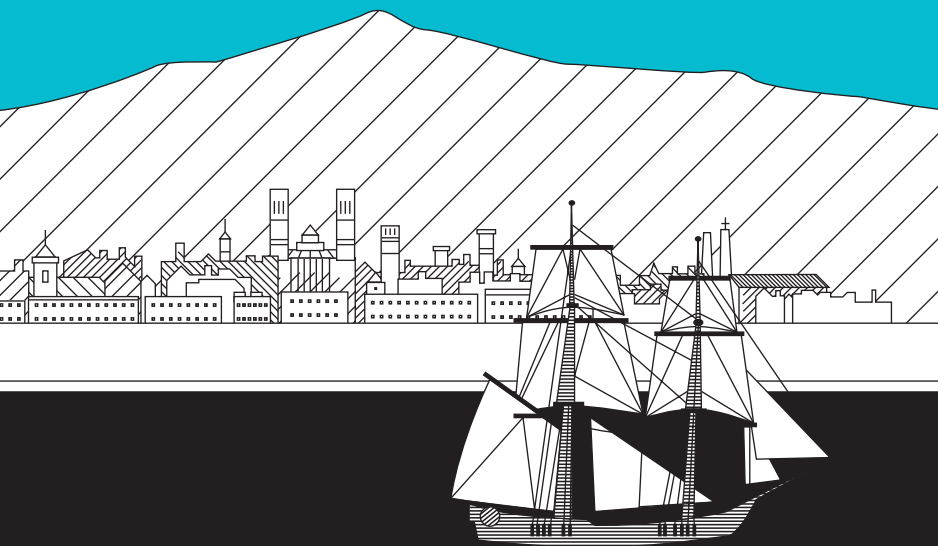

Conferència amb motiu de la celebració
de l'Onze de Setembre

Dues cares de la mateixa moneda:
el sistema internacional i la sobirania
política de Catalunya, 1714–2014

CARLES BOIX

Dijous, 12 de setembre de 2013
Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona

Conferència amb motiu de la celebració
de l'Onze de Setembre

Dues cares de la mateixa moneda:
el sistema internacional i la sobirania
política de Catalunya, 1714–2014

CARLES BOIX

Dijous, 12 de setembre de 2013
Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona

Una ciutat fidel

Excel·lentíssim alcalde de Barcelona, autoritats, amics.

La ciutat de Barcelona i el seu govern sempre han estat fidels a Catalunya i a la seva causa. L'any 1640, just després dels fets del Corpus de Sang, el Consell de Cent de Barcelona va adreçar una «Proclamació Catòlica a Felip el Gran, Felip IV, rei de les Espanyes i emperador de les Índies, en defensa de les institucions polítiques i l'autogovern de Catalunya».

En aquella proclama, escrita pel frare agustí Gaspar de Sala i Berart, nascut a l'Aragó, el Consell de Cent recordava al monarca espanyol que les constitucions de Catalunya l'obligaven en consciència i que el seu «trencament seria pecat mortal», perquè, afegia, «no li és lícit al monarca contravenir al contracte: [aquest] lliurement es fa, però il·lícitament es revoca: encara que no estigués subjecte a les lleis, ho està a la [lleï] de la raó. I tot i que [el monarca] és senyor de lleis, no ho és pas dels contractes que fa amb els seus vassalls; perquè en aquest acte és persona particular, i el vassall adquireix igual dret, perquè el pacte ha de ser entre iguals. I així com el vassall no pot lícitament faltar a la fidelitat del seu senyor, ni aquest tampoc al que va prometre en pacte solemne, amb menys raó es pot presumir el trencament per part del príncep. Si la paraula reial ha de tenir força de llei, més ferma demana la que es dóna en pacte solemne».

«Darrerament», afegia la Proclamació, «poden tant les representacions contínues dels que rebutgen amb odi interminable els catalans que [...] proposen a S.M. [...] l'opressió del Principat, venint-hi amb exèrcit, per lliurar-lo sense límits a l'arbitri de soldats de saqueig i pillatge universal». I davant d'això, advertia el Consell de Cent, «el Principat està posat universalment en armes per defensar la hisenda, la vida, l'honor, la llibertat, la pàtria, les lleis i, sobretot, els temples sants, les imatges i el Santíssim Sagrament de l'al-

tar, que siga per sempre beneït, que en casos semblants els sagrats teòlegs senten, no solament com a lícita la defensa, sinó també l'ofensa» contra l'atacant.

Aquella Proclamació i la seva crida al contracte, a la raó i a la justícia per damunt de la força i de la sobirania de la llei formal i de la força va indignar, lògicament, la Cort espanyola, els seus ministres i la seva interminable corrua d'aduladors, criats i bufons. La ploma més important del moment, Quevedo, no va poder resistir-ho i a la seva obreta *No por el fuero, sino por el güevo* va titllar els «diputados, concellers, los cien concellers», és a dir, els vostres antecessors, de sàtrapes i els catalans en general d'«aborto monstruoso de la política». Cal reconèixer que en aquella època, en què no hi havia ni premsa digital ni Twitter, les manifestacions d'odi i de menyspreu eren més elegants, fines i erudites. Avui en dia les coses han decaïgut molt i la gent no sap fer cap altra cosa que recórrer a l'exabrupte casernari.

La Proclamació de 1640 no va ser una excepció històrica. Els representants d'aquesta ciutat –el Consell de Cent, fins a la seva supressió amb els decrets de Nova Planta, i l'Ajuntament després– han estat sempre al capdavant de la defensa de les institucions i de l'autogovern de Catalunya. Al segle xv, amb el conseller en cap Joan Fiveller. Al segle xviii, ara fa justament 299 anys, sota el lideratge de Rafael Casanova. Al segle xix, repetides vegades, gairebé immediatament després de la mort de Ferran VII i de la caiguda del règim absolutista, com, per exemple, en la proclama del 17 de novembre de 1842, en què la Junta Directiva de Barcelona proposava la independència de Catalunya i la unió amb les altres províncies i pobles d'Espanya. I al segle xx, des de l'entrada del catalanisme a l'Ajuntament l'any 1901 fins a les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931.

Barcelona sempre ha pagat ben cara aquesta fidelitat a les llibertats catalanes. La derrota de 1714 va comportar la

destrucció física d'una tercera part de la ciutat, l'abolició de les institucions de govern municipal i, entre moltes altres coses, l'obligació d'escoltar amb actitud de recolliment les campanes tocant cada dia a les dues de la tarda en honor al rei d'Espanya. Dues setmanes després de la proclama de 1842, el 3 de desembre, l'exèrcit espanyol va bombardejar la ciutat durant dotze hores seguides des de Montjuïc: un bombardeig del tot innecessari perquè uns dies abans una comissió dels prohoms de la ciutat, encapçalada pel bisbe de Barcelona, ja s'havia rendit formalment al general Espartero. I l'autonomisme del primer terç del segle passat va ser destruït per la violència de la Guerra Civil i la iniquitat de la dictadura franquista. La idea de la revolta ciutadana seguida del «càstig exemplar» ha estat sempre una constant de la relació entre Barcelona i Espanya.

La revolució militar moderna

La resposta catalana de 1640, separatista, va néixer, com és tristament habitual entre nosaltres, de l'exasperació. Catorze anys abans una Espanya psicològicament encara prepotent però, de fet, materialment exhausta havia decidit imposar exaccions fiscals i militars de manera unilateral a través d'una «Unió d'Armes». Aquesta solució implicava la destrucció del sistema constitucional peninsular, fins aleshores basat en el contracte entre iguals segellat pel matrimoni dels Reis Catòlics, i el desmantellament de l'autogovern de Catalunya.

Les Corts catalanes s'hi van resistir, com també ho havien fet el Parlament anglès i els Estats Generals holandesos aquells mateixos anys. Primer pacíficament, amb apel·lacions a la legalitat, desestimades pels òrgans de govern de la Corona espanyola, seguides de declaracions parlamentàries dirigi-

des a reafirmar la seva sobirania política. I, finalment, desbordades per la pressió espanyola d'una banda i l'agitació popular catalana de l'altra, aixecant-se en armes.

A Anglaterra i els Països Baixos aquelles revoltes, endegades per defensar un constitucionalisme polític d'arrel medieval, van triomfar fins a iniciar un cicle polític que desembocaria en el liberalisme democràtic contemporani. A Catalunya, en canvi, aquell intent d'afirmació parlamentària i de separació política només va reeixir parcialment. La reconciliació dels catalans amb Felip IV uns deu anys després va permetre mantenir les constitucions del país. Però Catalunya va perdre una part del seu territori al Tractat dels Pirineus i les seves institucions polítiques van passar a ser intervingudes cada cop més intensament.

El fracàs, si es vol parcial, de la revolta de 1640 es devia a dues causes estructurals profundes: la revolució militar que havia començat a finals del segle xv i la caiguda de Constantinoble l'any 1453. Tot i que les primeres representacions gràfiques d'armes de foc a Europa es remunten a l'any 1326, el canó com a instrument de guerra no va aparèixer fins a mitjan segle xv, quan França el va fer servir per destruir dotzenes de castells anglesos i reconquerir Normandia en a penes un any. Un quart de segle després, enginyers francesos i flamencs van aconseguir reduir els canons a un terç de la seva mida i pes inicials tot mantenint la seva potència artillera, van introduir les bales de ferro i van millorar el sistema d'ignició i explosió de la pólvora.

La primera víctima d'aquella revolució militar va ser la península italiana. L'exèrcit francès, ara dotat amb unitats d'artilleria mòbils, va envair Itàlia l'estiu de 1494 sense trobar-hi gaire resistència. La Florència dels Mèdici es va rendir immediatament. Nàpols va caure a mans del rei de França en un sol dia. Carles VIII ocupà la joia de la corona, Roma, el 22 de febrer de 1495. L'única solució per sobreviure da-

vant dels francesos i, més endavant, dels espanyols hauria estat la unificació de les ciutats i els principats italians sota una sola bandera i un sol estat. A *El príncep*, publicat ara fa exactament 500 anys, Niccolò Machiavelli va apostar per Cèsar Borgia, un bastard fill de papa valencià, com l'home possiblement més apropiat per salvar Itàlia. Els somnis de Maquiavel no es van realitzar, però, i la Itàlia o Itàlies del Renaixement van donar pas a una Itàlia convertida en un conjunt de protectorats, governats per elits provincianes, desproveïdes de tota energia política, dependents dels fils moguts des de Madrid, París i Viena.

Si a Itàlia la unitat no va ser possible fins al 1870, a la península Ibèrica ja s'havia produït poc després de néixer Maquiavel amb la unió de la Corona d'Aragó amb la Corona de Castella –fonamentalment per respondre al repte francès i per recuperar un Rosselló perdut pocs anys abans.

Aquella unió d'iguals va durar un segle i mig. Però quan la monarquia espanyola es va girar en contra de la independència catalanoaragonesa, a Catalunya li va tocar patir la mateixa fi que Itàlia. Si l'Imperi bizantí no hagués caigut i si les rutes comercials cap a la Xina no haguessin desaparegut, potser Catalunya hauria tingut prou capacitat fiscal i força militar per resistir a la pressió de Castella. Com ho va fer Holanda, en plena expansió econòmica gràcies al comerç atlàntic. Per contra, petita, feble i sense cap aliat entre els antics membres de la confederació catalanoaragonesa, la proclamació de la República catalana del gener de 1641 va durar poquíssim. Mentre Richelieu encara rebia els ambaixadors catalans a París com a representants d'«una república independent i sobirana [...] com Gènova», a Barcelona el mateix Pau Claris reconeixia el 23 de gener davant la Junta de Braços que «havent conferit ab algunes persones de confiança lo modo de la protecció i forma de la república, s'han considerats gravíssims inconvenients, no sols per los gastos que s'oferirien per a la defensa i conser-

vació d'aquella però encara en la disposició del govern». De república, Catalunya va passar a protectorat francès i, finalment, altra vegada a territori espanyol.

Les classes dirigents catalanes en van extreure dues lliçons evidents. Primer, que Catalunya havia esdevingut un estat menor en un ordre internacional determinat per la força del canó i dels grans exèrcits continentals. Segon, que, si es volia conservar o fins i tot ampliar la sobirania política del Principat, això només era factible en situacions excepcionals i a cavall de les lluites entre les grans potències europees.

Efectivament, quan esclatà la Guerra de Successió, l'opinió pública catalana, que la guerra de 1640 havia fet molt prudent, va variar d'acord amb la correlació de forces internacional. Durant la primera part de la guerra, les institucions catalanes van acceptar Felip V com a rei i van ser premiades amb algunes concessions avantatjoses a les Corts de 1701. La política bel·licosa del virrei Velasco (nomenat a principis de 1704) contra les institucions del país no va modificar la tònica de prudència política dels catalans, almenys a la capital. De fet, Barcelona no va canviar de bàndol fins als últims dies o potser hores abans de l'entrada de les tropes del candidat austriacista l'octubre de 1705.

Alguns o potser molts historiadors han volgut veure en el partit austriacista el primer intent o el primer exemple de l'intervencionisme català a Espanya. És veritat que els textos austriacistes escrits des de l'exili entre 1734 i 1741, i en particular l'obra de Juan Amor de Soria, van defensar la universalització del sistema constitucional català a tot Espanya. És cert també que l'11 de setembre de 1714 la Junta de Braços va animar els barcelonins a lluitar «per la llibertat de la pàtria, i la de tot Espanya». Però veure-hi un autèntic programa de regeració política i econòmica per a Espanya és, al meu entendre, una exageració. Com ja vaig escriure en un altre lloc, «a l'hora del conflicte de 1705-1714, les clas-

ses dirigents catalanes no van actuar mai com a possibles Bismarcks d'avantguarda. Les fites que s'imposaren foren purament sobiranistes: la reducció del pes del rei en les insaculacions, el restabliment del tribunal de contrafaccions, i fins i tot l'ampliació del nombre de viles representades; això sí, acompanyades d'algunes concessions econòmiques dirigides a obrir els mercats peninsular i americà. La reforma del règim constitucional espanyol i la formació d'una classe decidida a governar Madrid no s'hi troben enlloc». Les crides a la llibertat d'Espanya es feien a la recerca d'aliats peninsulars. Interpretar això i, per tant, l'austriacisme com una mena d'intervencionisme avançat és projectar al passat les dèries i fracassos del catalanisme del segle xx.

Un estat, un mercat

En plena revolta catalana, l'any 1648, les grans potències europees van signar la pau a Westfàlia, a les ciutats d'Osnabrück i Münster, per posar el punt final a la guerra dels Trenta Anys. Els tres tractats de Westfàlia van acabar amb la preeminència política i jurídica del Sacre Imperi Germànic sobre els principats, regnes i ciutats que el componien i van reconèixer, en canvi, la sobirania exclusiva de cadascuna d'aquestes unitats polítiques sobre el seu respectiu territori.

Amb Westfàlia moria, per tant, el concepte medieval de sobiranies compartides. I amb Westfàlia naixia l'estat modern: l'estat com a sobirà absolut sobre el seu territori i la seva població en tots els àmbits, des de la legislació política i moral fins a la regulació econòmica. L'estat es convertia en l'últim referent o àrbitre del que era permisible dins de les seves fronteres. I, per tant, els estats es comprometien a no intervenir en els afers interns d'un altre estat. Aquesta solució jurídico-política simplement estenia, ara a tot l'àmbit

de l'acció estatal, la fórmula «cuius regio, eius religio» introduïda per primera vegada a la pau d'Augsburg de 1555 i segons la qual cada príncep alemany tenia dret a practicar i imposar la seva confessió religiosa al seu principat.

Ben aviat, aquell estat modern, nascut de la revolució militar dels segles XVI i XVII, plenament sobirà, va començar a forjar, a modelar, sovint a cops de martell, la societat que governava: imposant un sol dret, bastint una xarxa uniforme de governadors provincials i empleats públics, establint una sola policia, decretant un únic sistema de mesures i de monedes, triant una sola llengua de comunicació, unificant el sistema d'aranzels favorable a les empreses nacionals i, en definitiva, creant un sol mercat. Aquell programa d'intervenció estatal, de «modernització», de canvi social i d'unificació territorial des del centre el van fer o intentar fer tots els règims, autoritaris o democràtics, per igual: Frederic de Prússia i Caterina de Rússia, la França revolucionària i l'Espanya liberal. I és que per sobreviure en una Europa en estat de guerra constant, calia tenir al darrere un estat fort i mobilitzat.

El segle XIX va ser el punt àlgid de l'estat unificat i del mercat nacional. Fins i tot després de la decisió britànica d'obrir el seu mercat a productes estrangers i de la negociació a través de tractats bilaterals a la dècada dels seixanta d'un sistema de lliure comerç a nivell continental, les economies europees van continuar poc integrades. L'any 1870, per exemple, les exportacions representaven solament un 2,8%, un 3,3% i un 3,4% del producte interior dels Estats Units, Itàlia i França, respectivament, una quantitat irrisòria quan la comparem amb els fluxos comercials d'avui dia. El país més obert del món, Holanda, tenia aquell mateix any unes exportacions equivalents al 14% del seu producte interior brut.

En aquell context d'economies pràcticament tancades, una major dimensió dels estats implicava notables avantatges econòmics. Un mercat intern més gran generava una major demanda pels productes de la regió inserida en aquell espai econòmic i, per raons d'economies d'escala, incrementava la productivitat econòmica i, per tant, la riquesa i el benestar socials.

La combinació de noves tecnologies militars i la lògica dels mercats nacionals va convertir una Europa fragmentada en centenars de senyories, principats i ciutats-estat a finals del segle xv en un continent amb només tres dotzenes d'estats independents després del Congrés de Viena, l'any 1815. Aquella tendència es va accelerar al llarg del segle XIX. Cap al 1820 hi havia encara 1.800 duanes a Alemanya: «els alemanys», va escriure un viatger francès de l'època, «comerçien com presoners darrere els barrots de la presó». L'any 1834 es va crear el Zollverein, per sobre dels intents de cada estat i ciutat alemanys de preservar la seva independència política, per raons purament materials. La unificació política d'Alemanya i d'Itàlia el 1870 va culminar aquell procés. A finals del segle XIX hi havia a Europa una quinzena de països independents.

Catalanismes

Tradicionalment, tot i que amb algunes excepcions importants, els historiadors catalans han datat el naixement del catalanisme a finals del segle XIX, un cop havia madurat la Renaixença cultural i els somnis i les dèries d'uns quants poetes i historiadors s'havien estès a la societat civil i, sobretot, a la societat política del país –particularment a cavall de la crisi del 98. En realitat, però, els primers intents o signes de defensa de les institucions i la identitat de Cata-

lunya –potser difusos, probablement coixos en profunditat estratègica, sens dubte mancats d'estructures organitzatives permanents– es poden trobar a la dècada de 1830, just després de la mort de Ferran VII, que va ser l'equivalent espanyol d'Assad a Síria i de Mobutu al Zaire.

Aquests primers intents «catalanistes» van aparèixer, ja de bon començament, marcats per dues particularitats importants. La primera, que examinaré tot seguit, és que tots aquells intents van tenir –com ha estat de fet tota la història del catalanisme polític– una orientació molt diversa i van mostrar una gran pluralitat ideològica, des de la dreta més reaccionària fins a l'esquerra revolucionària. La segona característica és que tots els intel·lectuals i polítics que els van promoure eren perfectament conscients de l'entorn on es movien i de les constriccions polítiques que aquell entorn imposava: d'una banda, el pes militar de l'Estat espanyol i un marc internacional basat en el concert de nacions i l'equilibri de poder; de l'altra, la importància econòmica del mercat peninsular, sobretot després de la pèrdua de la major part de les colònies americanes. Els catalans del XIX sabien perfectament que la revolució militar iniciada al segle XV feia políticament impossible la sobirania d'un país tan minso com Catalunya i que la creació de mercats nacionals, unificats de cara endins i poc connectats amb l'exterior, la feien econòmicament inviable.

Com que és impossible encabir en aquest discurs tota la història del catalanisme polític, permeteu-me que em concentri en la política barcelonina dels primers deu anys del regnat d'Isabel II, des de 1833 fins a 1843. Com tots sabem, la mort de Ferran VII va obrir una guerra successòria entre els liberals, partidaris d'Isabel, i els reaccionaris, favorables a Carles, germà de Ferran i oncle d'Isabel. Espanya era, aleshores, un país subdesenvolupat, amb una renda per càpita similar a la de l'Afganistan contemporani. L'exèrcit, com a l'Egipte d'avui en dia, hi feia d'àrbitre polític, mitjançant

«pronunciamientos» i cops d'estat. Catalunya es trobava dividida entre muntanya i costa i Barcelona i les viles del voltant, on les bullangues i les revoltes eren constants entre moderats, progressistes i republicans.

En aquella situació de guerra civil i d'anarquia política, l'Estat espanyol –de fet, el concepte mateix de nació espanyola– estava en construcció. Ho estava en dos sentits: en la possibilitat d'establir un règim constitucional modern, i en la seva estructura territorial i el possible encabiment de Catalunya a Espanya. En el primer sentit, l'establiment d'un estat liberal constituïa, com testimonien escrits com els de Jaume Balmes sobre la revolta de 1842, una aspiració universal de totes les classes i partits d'aquesta societat: burgesos i treballadors; moderats, progressistes i republicans. En el segon sentit, hi bategava, tot i que no completament articulada, una identitat col·lectiva diferenciada i un sentiment polític particular.

Els signes de l'existència d'aquella realitat «protocatalanista» són indiscutibles. L'any 1832, un any abans de morir Ferran VII, un tal Ramon Xaudaró va elaborar un projecte republicà basat en «una federació [de pobles] dins d'una única nació espanyola». Cinc anys després, el maig de 1837, aquest mateix Xaudaró encapçalà una revolta progressista que es va fer amb el control, molt breu, de la plaça de Sant Jaume. Un cop fracassada, Xaudaró va ser detingut, afusellat i completament oblidat: que jo sàpiga, aquest Ajuntament encara no li ha dedicat cap carrer. L'any 1836 es difongué per la ciutat el pamflet «La Bandera» demanant la «independència» de Catalunya. El seu impacte fou considerable i la Comissió de Fàbriques, la besàvia del Foment actual, va fer imprimir una proclama advertint als treballadors barcelonins que la independència suposaria la pèrdua del mercat espanyol. L'amenaça de «La Bandera» devia ser real perquè, malgrat les advertències empresarials, l'1 de gener de 1837 es va produir un motí a la ciutat on els amo-

tinats feien seus els postulats de «La Bandera». La revolta només es va acabar amb la imposició de la llei marcial a Barcelona per part del baró de Meer, lloctinent del darrer capità general sota Ferran VII, l'infame comte d'Espanya.

Per descomptat, aquell estat d'excepció no va extingir les demandes polítiques del país. Quatre anys i mig després, durant la revolta de novembre de 1842 que va provocar el bombardeig de Barcelona al qual he fet al·lusió al començament de la conferència, els barcelonins van lluitar contra l'exèrcit al crit de «Mort als castellans». Exasperat amb Espartero i amoïnat per la popularitat dels rebels, Jaume Balmes, que sí que té un carrer ben llarg a Barcelona, va esmerçar bona part de la primavera de 1843 a condemnar el que ell mateix va titllar d'«absurdos proyectos de independencia, injustos en sí mismos, irrealizables por la situación europea, insubsistentes por la propia razón, e infructuosos además y dañosos en sus resultados». Ara bé, com que amb una mera condemna no n'hi ha prou per convèncer ningú, Balmes va decidir escriure quatre llargs assaigs, continguts dins de l'anomenada sèrie «Barcelona», per negar explícitament que la distància política entre Catalunya i Espanya tingués res a veure amb un problema d'identitat arrelat en les lluites de 1640 i 1714 i per afirmar, en canvi, que tot aquell conflicte s'explicava pel ritme diferenciat en el procés d'industrialització i modernització econòmica de cada territori. No ens pot sorprendre gens que el mateix Fraga Iribarne, que va fer la conferència balmesiana de 1955, declarés que Balmes havia estat el primer sociòleg espanyol. En això, en la seva teoria sobre Catalunya com a primera regió moderna d'Espanya, Balmes va ser un Pierre Vilar *avant la lettre*. Amb una diferència. Balmes, més profund o potser simplement més agosarat, va anar més enllà i va plantejar-se per què Catalunya va ser la primera a fer la revolució industrial. La seva explicació va ser taxativa i essencialment cultural: si Catalunya era més rica era perquè els seus habi-

tants tenien uns valors d'austeritat, estalvi i treball absents a la resta de l'Estat.

Els objectius polítics de Jaume Balmes, que sempre es va considerar a si mateix un patriota espanyol, van ser, en tot moment, la pacificació d'Espanya com a condició de possibilitat de creixement econòmic, el manteniment del mercat peninsular i la protecció i floriment de la indústria catalana. No obstant, això no el va convertir mai en un polític centralista. Confrontat amb la qüestió catalana, pel que veiem força viva al carrer, Balmes va acceptar la necessitat d'una solució que pogués posar fre a qualsevol vel·leïtat independentista o federalista. Balmes va recomanar, aquella mateixa primavera de 1843, la introducció d'«un cierto provincialismo legítimo, prudente, juicioso, conciliable con los grandes intereses de la nación». Aquell provincialisme, que no implicava en cap moment el restabliment de la sobirania perduda al 1714, era tendre i poc precís. Però no preveia la pèrdua de la identitat catalana i la fusió amb Espanya en els termes volguts per les classes dirigents espanyoles. Com el mateix Balmes va escriure l'any 1846, «portar a Espanya la centralització francesa és un error inexcusable en homes que haurien de conèixer el que és Espanya». Dos anys abans, en el projecte de govern que va redactar per al marquès de Viluma, la gran esperança blanca del partit monàrquic, Balmes es va mostrar contrari a la divisió provincial de Javier de Burgos i favorable a «deixar als catalans que es facin els seus soldats com ho feien en temps dels reis absoluts i concedir a les altres províncies tota la llibertat que reclamin els seus costums i sigui compatible amb el bon servei».

Balmes precedí tant la Renaixença cultural com la política. Però, històricament, per tarannà i propostes, se'ns apareix gairebé com el fundador, si es vol inconscientment, del regionalisme catalanista que va dominar entre les dretes catalanes poc després de la seva mort. En el programa balmesià, Ca-

talunya tenia una identitat pròpia, Espanya era una realitat inevitable i la solució política passava per una aliança de conveniència dels elements dinàmics de Catalunya amb els segments més pragmàtics de les classes dirigents de l'Estat.

Amb totes les variacions que es vulgui, i amb un major grau de maduració intel·lectual i estratègica, aquestes idees van tornar a aparèixer al programa dels elements industrials del país que van impulsar una coalició unitària de moderats i progressistes l'any 1850 per acabar amb l'estat de setge de Catalunya i amb la incompetència del govern central, a l'ideari regionalista de Duran i Bas al fulletó *Catalanismo no es provincialismo*, als escrits d'Illas i Vidal a *Cataluña en España*, i sobretot a les propostes de Mañé i Flaquer en un conjunt d'articles al *Messenger du Midi* a la dècada dels cinquanta. Com va escriure el director del *Brusi*, el gran diari de la burgesia barcelonina del XIX, a *El regionalismo*, un opuscle que era, segons les seves paraules, «el resumen de lo mucho que llevo escrito sobre una materia que ha sido objeto predilecto de mis estudios y meditaciones durante muchos años», la sobirania completa era impossible: «No hay persona reflexiva que no comprenda que Cataluña no podía conservar su independencia, colocada entre dos poderosas naciones, y en un extremo de Europa». Però, fins i tot en l'estret marc de la *realpolitik*, l'autonomia era irrenunciable. Com que Catalunya va entrar a formar part d'Espanya «con iguales derechos que Castilla», aquesta havia de continuar sent «nuestra situación jurídica respecto a Castilla». Qualsevol altre estat, com el que de fet existia aleshores, implicava una situació d'«iniquidad e injusticia».

Mañé i Flaquer va acabar sent rebutjat per moderat per la generació del 1901. Però les seves posicions eren, dins del context de l'estat liberal de l'època i de la seva ideologia conservadora i iusprivatista, més ambiciosos del que se li reconeix normalment: l'oficialitat del català a l'escola i a l'administració pública (bàsicament de justícia, l'única

branca desenvolupada a l'estat liberal); el manteniment del dret privat català i, per tant, de la major part del dret, atesa l'absència d'un dret administratiu de pes; i institucions polítiques pròpies (de caire corporatiu) per resistir l'ofec de l'estat central.

El protoprovincialisme de Balmes tenia per objecte acontentar la burgesia barcelonina i, sobretot, neutralitzar una força potser més poderosa al carrer. El 15 de novembre de 1842, els partits progressista i republicà de Barcelona van ser capaços d'expulsar l'exèrcit espanyol amb l'ajut de la població, com explica el capità general Van Halen al seu famós *Diálogo Razonado*, un llibret escrit per justificar el bombardeig de la ciutat rebel. Dos dies després, el 17 de novembre, la Junta Directiva de la ciutat aprovava una proclama que, a la seva segona base, demanava la independència de Catalunya dins de la unió de les províncies i pobles d'Espanya. La comparació amb el Macià de 1931 i el Companys de 1934 sembla sobrera.

Com Balmes, els dirigents de la revolta, menestrals i botiguers –la proporció de pastissers i forners a la Junta Directiva era notable–, precediren l'anomenada Renaixença cultural i política de Catalunya. Però, històricament, per tarannà i propostes, se'ns apareixen com els fundadors, si es vol inconscientment, del federalisme republicà i catalanista dominant entre les esquerres catalanes des de mitjan segle XIX fins fa ben poc. Per a la Junta Directiva de 1842, Catalunya també tenia una identitat pròpia i Espanya era una realitat inevitable. Però, en aquest cas, la solució política passava per una aliança de les classes mitjanes i baixes catalanes amb les forces més progressistes de la Península amb l'objectiu de reconstruir l'Estat de cap a peus.

La seva proximitat amb el federalisme empordanès i amb l'obra teòrica de Pi i Margall és innegable. Vint-i-set anys després d'aquella proclama, a les primeres eleccions fetes

per sufragi universal, l'any 1869, els federals van vèncer a Barcelona ciutat i a Girona. La proclamació de la República l'any 1873 obrí les portes, tot i que per un període brevíssim, a l'entronització d'un projecte federal dirigit per Catalunya.

Tant el regionalisme conservador com el federalisme progressista de mitjan segle XIX van fracassar. Catalunya va ser incapaç d'organitzar Espanya a la seva mida. A Prim el van assassinar l'any 1870. Els republicans catalans van perdre el control de l'Estat un any després de proclamar-se la Primera República. La Restauració va aconseguir complir el programa de pacificació d'Espanya imaginat per Balmes, però sense cap altra concessió a Catalunya que el respecte d'una part del seu dret privat.

Un cop perdut l'envit de construir Espanya des de Barcelona, va néixer el catalanisme polític, fet de partits polítics moderns, de masses i estrictament catalans, tal com l'hem viscut fins ara mateix. La Lliga, l'Esquerra i tots els seus hereus, variants i succedanis dels darrers quaranta anys. La generació de 1901, la de Cambó i Prat de la Riba, sempre ha estat interpretada com la creadora d'una nova manera de fer política catalana a Espanya.

Tanmateix, les seves estratègies no van fer més que continuar el model dels polítics decimonònics que els van precedir. Constrets per l'estat westfalià i obsedits pel mercat peninsular, que era essencial tant per als empresaris com per als treballadors, la dreta i l'esquerra del segle XX van defensar el mateix: regenerar Espanya per aconseguir un bocinet satisfactori d'autonomia. El gran punt de contenció va ser, com sempre, el tipus d'Estat espanyol i l'elecció dels aliats a l'altra banda de l'Ebre. La dreta catalana va cultivar el Madrid oficial suposadament més flexible o accessible: Polavieja primer; Maura després; el mateix Alfons XIII a la tardor de 1918. L'esquerra catalana, per la seva banda,

s'uní al republicanisme i socialisme espanyols: de l'Assemblea de Parlamentaris de 1917 al Pacte de Sant Sebastià de 1931 i el Front Popular de 1936. Naturalment, si l'Estat espanyol hagués estat una democràcia, al catalanisme no li hauria calgut presentar-se com un regeneracionisme. I si Europa hagués estat un mercat econòmic unificat i s'hagués governat tothora pels principis wilsonians de 1917, el catalanisme hauria abraçat una estratègia política diferent o potser ni tan sols hauria existit.

Immanuel Kant i Adam Smith

Tant en l'àmbit polític com en l'àmbit econòmic, l'Europa i el món de 1714, de 1840, de 1939 i fins i tot de 1989 han deixat d'existir. I, si ara, a començaments del segle XXI, aquell món ja no existeix, el catalanisme d'avui no pot ser el que van practicar els nostres pares, avis, besavis o rebesavis.

Considerem primer els fets. Com ja he comentat abans, com a reacció a l'espiral de violència dels segles XVI i XVII, els tractats de Westfàlia i d'Utrecht van establir el principi de sobirania exclusiva dels estats i van formalitzar un sistema d'equilibri de poder i de cooperació, informal, entre les grans potències, que, llevat de l'onada revolucionària de les acaballes del XVIII i de començament del XIX, pacificà Europa durant dos segles.

Va ser precisament en el moment àlgid d'aquell sistema que Immanuel Kant va imaginar, l'any 1795, la possibilitat d'un ordre internacional alternatiu que pogués garantir un món en pau fundat no en l'amenaça de la guerra i en l'equilibri de forces entre les grans potències, sinó en la convivència pacífica de repúbliques constitucionals, organitzades sobre el principi de l'imperi de la llei a dins de cada país i lligades per un dret comú a nivell internacional. El programa kantianà

desenvolupat a *La pau perpètua* va trigar, però, dos-cents anys a fer-se realitat, almenys a Europa. La Primera Guerra Mundial va transformar una Europa de monarquies amb vot censatari en un sistema d'estats democràtics amb sufragi universal. La Depressió de 1929, la Segona Guerra Mundial i l'ocupació soviètica de mitja Europa van trencar primer i endarrerir després l'extensió i triomf de la democràcia a tot el continent. Finalment, però, Europa es va convertir, de la mà dels Estats Units i de la Unió Europea, en una «federació de nacions», per utilitzar una expressió kantiana. La guerra com a mitjà per resoldre els nostres conflictes ha desaparegut de l'horitzó europeu. El gran estat quasi imperial, justificat al segle XIX com a mecanisme de defensa, ha perdut tota raó de ser. I la temptació d'utilitzar l'exèrcit, la violència i el bombardeig indiscriminat per mantenir la pau interna sembla una possibilitat remota. Els episodis més recents de Líbia, Síria i Egipte ens retrotrauen a un món estrany, que definitivament ja no és el nostre.

Les conseqüències de l'extensió de la democràcia a Europa van anar més enllà del dret intern dels estats. Fent seu el programa kantian, el president nord-americà Woodrow Wilson va declarar en la seva intervenció del febrer de 1918 davant del Congrés dels Estats Units que «les arrels [de la Primera Guerra Mundial] es troben en l'absència de tot respecte pels drets de les petites nacions i de les nacionalitats mancades de la unitat i de la força que els haurien permès de defensar amb èxit la seva capacitat de determinar l'objecte final de les seves obligacions i les seves formes de vida política». I va afegir: «Cal respectar totes les aspiracions nacionals; avui en dia només és possible governar els pobles sobre la base del seu consentiment». Això convertia «l'autodeterminació [en] un principi imperatiu de l'acció política que, a partir d'ara, cap estadista pot arriscar-se a ignorar». El principi de sobirania exclusiva afirmat a Westfàlia passava a tenir límits: aquells que determina el principi de la democràcia i el respecte als drets humans. Empeses per aquests principis,

totes les nacions havien de sentir-se obligades a construir un ordre jurídic internacional nou, basat en l'establiment de «pactes [internacionals] que impedeixin [aquella manca de respecte] en el futur; pactes recolzats per la força conjunta de totes les nacions que s'estimen la justícia i que volen mantenir-la costi el que costi». El respecte als drets individuals, el dret internacional i les institucions supranacionals es convertiren, tímidament primer, amb més força després de 1945, en els garants últims de la possibilitat de conuiuïre pacíficament al món, entre estats i dins dels estats.

La democratització d'Europa i la cristallització d'un dret internacional públic que disciplina els estats i els obliga a respectar els seus ciutadans i les seves minories nacionals no han estat els dos únics grans avenços de les darreres dècades. Des de la segona meitat del segle xx hem presenciïat la creació d'autèntics mercats mundials. El segle xix va experimentar una primera globalització. L'any 1913 el comerç mundial equivalia a uns 2.200 milions de lliures esterlines, una xifra cinquanta vegades superior, en termes absoluts, a la de 1800 i unes cent vegades més gran que la de 1720. Tanmateix, el creixement posterior a la Segona Guerra Mundial va ser molt més espectacular. L'any 1980 el comerç internacional era gairebé mil vegades més intens que al principi del segle xviii. L'any 1950 la mitjana nacional de la suma d'exportacions i importacions com a percentatge del producte interior brut, és a dir, el grau d'obertura comercial dels països, era del 43%. L'any 1999 s'havia gairebé multiplicat per dos fins al 83%.

En un món de lliure comerç, és a dir, en un món globalitzat, desapareixen els avantatges econòmics de pertànyer a un gran estat. Sense barreres aranzelàries, les fronteres polítiques tradicionals deixen de tenir conseqüències econòmiques. El món és el mercat. La demanda, abans limitada a l'esfera de l'estat-nació, ara es mesura a escala mundial, multiplicada per cent.

Totes aquestes forces polítiques i econòmiques –la implosió dels imperis centrals, l'expansió de la democràcia, el procés de descolonització, la internacionalització econòmica– es troben al darrere de l'espectacular increment de països sobirans al món: menys de 60 l'any 1920, uns 110 l'any 1960 i gairebé 200 avui en dia. D'aquests països, més de la meitat tenen una població inferior a Catalunya, gairebé 60 tenen menys de 2,5 milions d'habitants i 35 menys de mig milió.

Catalunya, ara

La pacificació final d'Europa i la globalització econòmica han coincidit, i no pas per casualitat, amb l'actual esgotament polític de Catalunya i, sobretot, amb la transformació del projecte del catalanisme tal com va ser intuït fa cent vuitanta anys i com va cristal·litzar en partits polítics concrets ara fa cent anys. L'esgotament no és nou a la nostra història. La transformació d'aquell projecte polític, en canvi, sí que ho és.

Catalunya està esgotada. Certament, no esgotada de si mateixa, com ho demostra la vitalitat de la seva societat civil a l'hora de mobilitzar-se, en consultes alegals, manifestacions, mítings i discussions, sinó esgotada per la incapacitat de fer valer la seva veu diferenciada a l'Estat espanyol.

En tot cas, i com acabo d'indicar, aquest esgotament no és nou. Des de fa 299 anys, gairebé cada generació ha hagut d'inventar-se una forma d'expressar aquesta, la seva, veu. Sovint a través de la mera resistència, en forma d'exili interior, una certa ètica del treball, la creació artística o mitjançant l'activisme clandestí, fins a arribar a l'exili físic. Quan ha estat possible, quan ens han deixat prou espai, amb un intent públic de reformar la plaça de toros peninsular. Lamentablement, cada intent i cada generació han acabat com

ho fa sempre Sísif, amb la pedra rodant cap avall, abans de poder dur-la fins al cim desitjat, i, per tant, esgotada físicament i psicològicament.

Albert Hirschman, un dels gran intel·lectuals del segle xx, mort el desembre passat, va distingir entre dues possibles respostes individuals i col·lectives davant d'una solució política injusta: la veu i la sortida. Fer servir la veu vol dir comprometre's en el combat polític de l'espai on t'ha tocat viure amb l'esperança de poder-lo canviar i de fer-lo més avinent a les teves necessitats i als teus somnis. Escollir la sortida és simplement abandonar aquest espai per construir-ne un de nou.

Fer servir la veu és l'única opció quan la sortida és impossible o extremament costosa. L'estratègia de la veu és el que ha practicat Catalunya a Espanya des que Westfàlia i l'estat-nació van vèncer a Europa: explicant-se, combatent, apostant per la transformació de l'estat on li ha tocat viure. Atès el pes de Catalunya, la naturalesa d'Espanya i l'estructura de l'ordre internacional fins a finals del segle xx, qualsevol altra alternativa, és a dir, la sortida, hauria estat una bogeria. En aquell context, ser assenyat era acceptar el lloc on Catalunya estava inserida. Ser racional implicava buscar les reformes possibles en un marc polític i territorial que no es podia canviar.

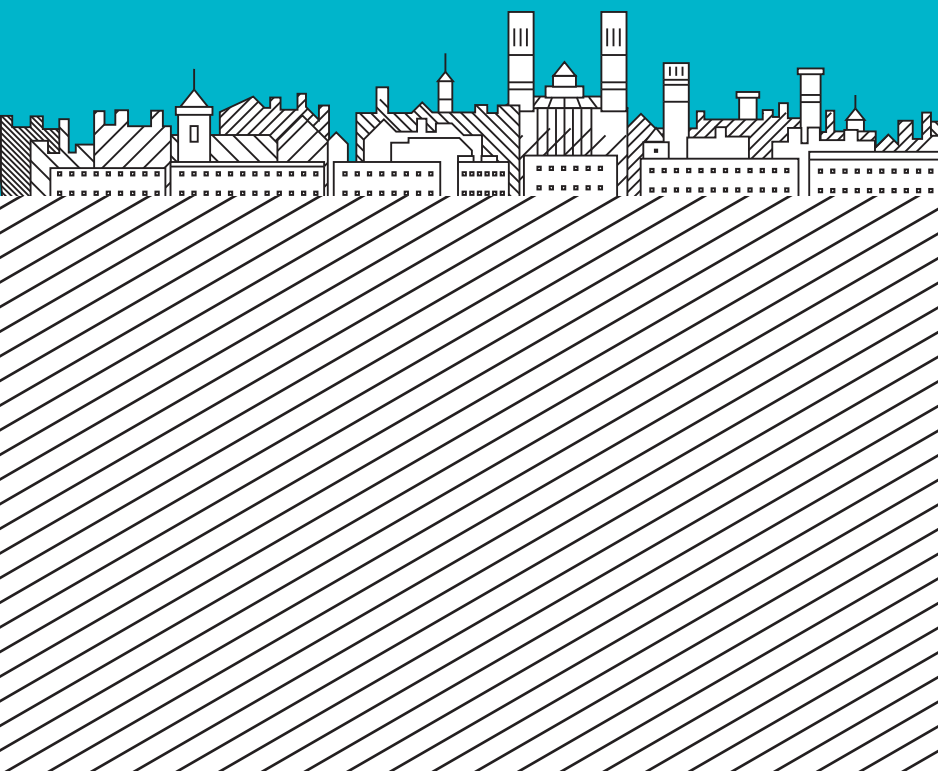
Ara bé, malgrat els miratges generats per les transicions democràtiques de 1868, 1931 i 1978, aquesta estratègia, la de la veu, sempre ha acabat fracassant. També ara. Reflexionem sobre la situació actual de Catalunya: totes les competències estan intervingudes; el dèficit fiscal és galopant; la llengua es troba assetjada; uns 150.000 catalans, joves la majoria, d'una gran potència tècnica i intel·lectual, són fora d'un país incapaç de retenir-los. Si res no hagués canviat a Europa, tot això només convidaria al desànim o, com a molt, a la resistència. A resistir, tancats a casa si cal,

com fan les tortugues quan les tusten, fins que amaina la tempesta.

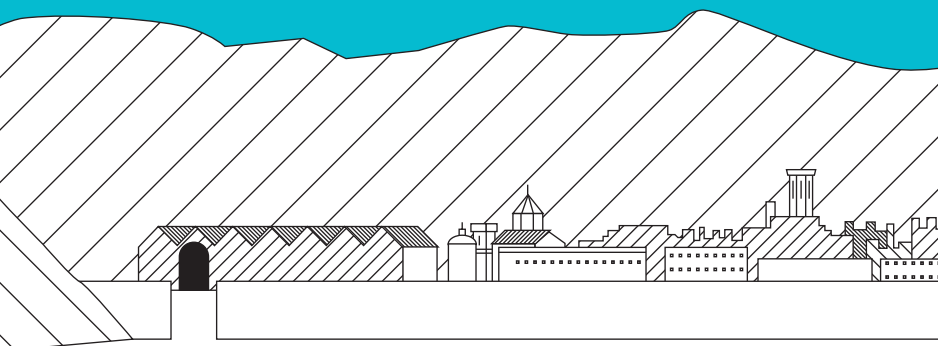
Però, ara, per sort, el marc de sempre ha canviat. Hi ha democràcia a Europa i vida comercial a fora. I la veu pot ser perfectament, i legítimament, substituïda per la sortida. La sortida, que abans era pura rauxa, s'ha convertit en el camí més racional. Això és el que el carrer ja ha intuït i demana i que, finalment, les elits polítiques, vosaltres, uns ràpidament, altres amb més lentitud del que jo i molts desitjaríem, heu començat a entendre. Per això parlava abans d'una transformació històrica del catalanisme. El catalanisme, aquesta política de l'estira-i-arronsa, del peix al cove, de la mà parada i el somriure amarg, pot finalment deixar d'existir i pot dedicar-se, en canvi, a conduir el país a la sobirania que un dia va perdre.

El món ha canviat. Cal acceptar-ho, cal aprofitar-ho, cal adaptar-s'hi. Per això, malgrat les dificultats econòmiques i polítiques, hi ha al carrer aquest estat d'expectació, d'il·lusió, d'una certa frisança. La il·lusió que la llibertat pot tornar a ser completa, com volien els barcelonins de 1714 i de totes les generacions que s'han succeït des d'aleshores. Deia al començament que Barcelona sempre ha estat fidel a Catalunya. Deixeu-me acabar dient que Barcelona no solament ha estat fidel a Catalunya, sinó que Barcelona és absolutament necessària per a Catalunya. Per això mateix, la resta del país, i amb ell moltíssims barcelonins i barcelonines, us espera i us demana que el lidereu cap endavant.

Moltes gràcies.

1714 X 2014

Ajuntament
de Barcelona